

Еліна ЮРЧАК,

кандидат історичних наук,

завідувач сектору архівознавства та документознавства

Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН.

м. Київ, Україна

Людмила ТАТАРЧУК,

кандидат історичних наук, старший дослідник,

заступник директора з наукової роботи

Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН.

м. Київ, Україна

МОДЕРНІЗАЦІЯ АРХІВНОЇ СПРАВИ В СИСТЕМІ НААН ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Сучасні інформаційні технології дедалі активніше впроваджуються у сферу архівної справи. Архів сьогодні – це не лише установа, де зберігається ретроспективна джерельна інформація, а й простір, де реалізуються новітні підходи до обліку документів, до організації їх зберігання та презентації – дослідникам і широкому колу користувачів архівної інформації.

Ефективне впровадження інноваційних технологій у сфері архівної справи можливе лише за наявності чіткої нормативно-правової бази, технічного забезпечення та належної організаційної підтримки. Ці складові мають враховувати як національні потреби, так і міжнародні стандарти. В умовах глобалізації та розвитку електронного урядування особливої ваги набуває правове забезпечення процесів цифрової архівації, що визначає принципи функціонування архівів, порядок доступу до цифрових фондів, вимоги до електронних документів, а також правила їх зберігання, використання і захисту [5].

Питання інформатизації архівної справи висвітлено в низці нормативно-правових актів України, серед яких Закони України *«Про інформацію»*, *«Про Національну програму інформатизації»*, *«Про електронні документи та електронний документообіг»* та інші. Важливими також є підзаконні нормативні акти, які безпосередньо регулюють сферу архівної діяльності, зокрема *«Порядок державного обліку документів Національного архівного фонду»*, *«Деякі питання документування управлінської діяльності»* тощо.

У процесі адаптації міжнародного досвіду до української архівної практики нормативно-правові ініціативи відіграють ключову роль. Одним із найважливіших міжнародних документів є ухвалена в 2003 році *«Хартія про збереження цифрової спадщини ЮНЕСКО»*, спрямована на охорону цінних архівних, музейних і бібліотечних колекцій, а також забезпечення загального доступу до них. Значний вплив на розвиток архівної галузі мають і *директиви Європейського Союзу*, що регулюють питання збереження, оцифрування та відкритого доступу до культурних об'єктів.

Особливе значення мають локальні нормативно-правові й методичні документи, що діють у межах окремих установ і регламентують порядок створення, опрацювання, зберігання, використання та знищення документів. Зокрема, у системі НААН створення *електронного фонду користування* здійснюється відповідно до спеціально розроблених і затверджених дирекційних документів, що визначають основні принципи його формування та функціонування.

Але попри наявність нормативної бази існує потреба в постійній її адаптації до сучасних технологічних реалій через уточнення термінології, у визначенні порядку передачі цифрових документів до архівних установ, врегулюванні питань сумісності інформаційних систем, у регламентації прав доступу до цифрових архівів тощо.

Сьогодні все більше користувачів віддають перевагу роботі з цифровими матеріалами. Важливим напрямом у діяльності бібліотек і архівів є **проекти з оцифрування фондів**, які забезпечують збереження унікальних матеріалів, їх

систематизацію та доступність для широкого загалу. Це сприяє відкритому інформаційному пошуку та популяризації бібліотечних і архівних ресурсів [1, с. 36; 2, с. 30]. Крім того, сайти багатьох бібліотек і архівів містять багато змістовної інформації про різні аспекти діяльності цих установ, копії документів, віртуальні виставки, довідковий апарат тощо [7].

До системи НААН входять 54 установи з їхніми мережами, що підпорядковані шести відділенням. Проведений нами моніторинг сайтів цих установ щодо презентації оцифрованих бібліотечних фондів галузевої літератури, і особливо цінних і рідкісних видань, показав, що здебільшого до послуг науковців представлені електронні бібліотеки та портали, де можна ознайомитися зі збірниками наукових праць, монографіями, методичними рекомендаціями, матеріалами конференцій тощо. Зокрема, це стосується: *відділення аграрної економіки та продовольства*, якому підпорядковано 6 установ; *відділення ветеринарної медицини*, до складу якого належать 2 установи; *відділення землеробства, меліорації та механізації*, якому підпорядковано 11 установ.

Серед інституцій *відділення наукового забезпечення інноваційного розвитку* на сайтах двох установ є інформація про раритетні видання та електронний фонд. Зокрема, у бібліотеці Інституту сільського господарства Північного Сходу НААН є фонд рідкісних та цінних видань, який налічує 700 примірників; на сайті Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки (ННСГБ) НААН презентовано розподілений електронний каталог «Украгroteка» з прикріпленими повнотекстовими книжковими та періодичними виданнями; виставки архівних матеріалів і раритетних книг, які також представлені на сторінці *Фейсбук* тощо.

Поміж 14 установ *відділення рослинництва* інформацію про книжковий фонд і рідкісні видання можна знайти на сайтах шести інституцій. Зокрема, в Інституті біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН унікальний фонд нараховує 19 311 одиниць, у т.ч. рідкісних видань вітчизняних і іноземних книг та журналів, що представлено в електронному реєстрі. В Інституті

картоплярства НААН фонд наукової бібліотеки складає 38 515 примірників. В Інституті садівництва НААН загальний бібліотечний фонд – 36 732 примірники, із них 1 461 – цінні та рідкісні видання. У Національному науковому центрі «Інститут виноградарства і виноробства імені В. Є. Таїрова» фонд раритетної літератури об'єднує понад 1,5 тис. видань, де самою давньою книгою є «Керівництво з поталого-хімічного аналізу за Гоппе» німецькою мовою, видане в 1858 р. У Селекційно-генетичному інституті – Національному центрі насіннєзнавства та сортовивчення, зберігається 1 425 примірників цінних і рідкісних видань XIII–XIX ст., а в Інституті олійних культур НААН електронний фонд бібліотеки на кінець 2023 р. становив 86 примірників.

Серед установ *відділення зоотехнії*, якому підпорядковується дев'ять інституцій, інформація про раритети представлена на сайтах трьох установ. Зокрема, у Державній дослідній станції птахівництва НААН представлено бібліографію особливо цінних і рідкісних видань фонду бібліотеки (1890–1948); у ННЦ «Інститут бджільництва імені П. І. Прокоповича» особливу цінність у фонді бібліотеки становлять видання минулих років, серед яких багато часописів, рідкісних видань. В Інституті свинарства і агропромислового виробництва НААН науковою бібліотекою представлені оцифровані раритетні видання, що складаються з чотирьох колекцій видатних профільних учених з питань свинарства – О. В. Квасницького, А. М. Сухомліна, А. І. Матійця та Б. Г. Левитського, всі видання переважно 1930-х років.

Іншим інноваційним методом є **створення електронних архівів і баз даних** за допомогою спеціалізованого програмного забезпечення з метою каталогізації, зберігання та пошуку документів. Впровадження та використання електронного архіву забезпечує низку переваг: швидкість і зручність, спільний доступ, логічну цілісність, економію, безпеку, постійність збереження.

У контексті інформатизації архівної галузі та розвитку дистанційних форм обслуговування користувачів, українські архіви й бібліотеки оприлюднюють оцифровані документи в мережі Інтернет у вигляді онлайн-

виставок або тематичних добірок, котрі складають в подальшому підґрунтя для створення електронних баз даних архівних документів.

Практика презентації книжкових електронних виставок у ННСГБ НААН є поширеною вже понад десять років. Систематично проводяться профільні віртуальні тематичні виставки, онлайн-виставки нових надходжень сільськогосподарської літератури, електронні виставки з «Фонду видань, випущених у ХІХ ст. з сільськогосподарської тематики ННСГБ НААН» та «Колекції наукових видань 1901–1917 рр. із фондів ННСГБ НААН» [8, с. 92]. Від початку широкомасштабного вторгнення рф в Україну віртуальні виставки документів набули особливої актуальності.

Наступною інновацією є автоматизовані **інформаційно-пошукові системи**, що забезпечують швидкий пошук та обробку даних на основі метаданих і ключових слів. Вони дають змогу створювати електронні каталоги і бази даних архівних фондів, забезпечують онлайн-доступ до них.

Процес інтеграції інформаційних продуктів уможливорює реалізувати головну ідею Національної архівної інформаційної системи – створення банку даних шляхом вдосконалення традиційного довідкового апарату (ДА) архівів завдяки залученню функціональних можливостей інноваційних технологій. Це поліпшує: організацію облікових операцій; внесення змін до описів; збереження інформації, закладеної до традиційного ДА. А також дозволяє здійснювати контроль за станом і рухом документів Національного архівного фонду, використовувати пошукові функції ІПС [6, с. 43–46].

Для забезпечення цілісності й автентичності цифрових архівних матеріалів застосовують в архівній практиці **технологію блокчейн**, за допомогою якої можна: зберігати електронні копії архівних документів, забезпечуючи їхню цілісність і безпеку; користуватися для підтвердження авторства та права на інтелектуальну власність; створювати надійні та безпечні цифрові архіви, доступні для різних користувачів; полегшувати процеси аудиту архівних даних [4].

Вже активно використовуються **хмарні технології** в архівній справі – застосування онлайн-сервісів для віддаленого зберігання, обробки та доступу до архівних документів і матеріалів через інтернет замість використання віддалених серверів та локальної інфраструктури. Це дозволяє архівним установам: забезпечити надійне зберігання великих обсягів інформації; підвищити ефективність і доступність інформації для користувачів; зменшити витрати на обладнання та автоматизувати процеси управління архівами; організовувати резервне копіювання.

Все більше залучається **штучний інтелект (ШІ)**. Узагальнений перелік напрямів використання ШІ в діяльності архівів, бібліотек і музеїв сьогодні може складатися на підґрунті доступних технологічних рішень: удосконалення пошукових можливостей, зокрема за голосовим запитом; каталогізація та створення метаданих; розпізнавання текстів на цифрових зображеннях; переклади; аналіз бібліотечних колекцій; антиплагіат тощо [3].

Крім вищеназаних новітніх технологій, в архівній справі можна використовувати **інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)** – для забезпечення швидкого доступу до архівних документів через мережу Інтернет, створення вебсайтів і онлайн-платформ для публікації архівних матеріалів.

Застосування **геоінформаційних систем (ГІС)** допомагає при аналізі та візуалізації архівних даних, при створенні геоінформаційних карт і атласів на основі архівних матеріалів, пов'язаних, наприклад, з аграрною наукою.

Використання інноваційних методів в архівній справі у системі НААН є важливим кроком для ефективного використання наукової та культурної спадщини, збереження історичної пам'яті. Проте існує низка проблем, що перешкоджають активному впровадженню новітніх технологій: 1) недостатнє фінансування; 2) відсутність єдиних стандартів і методик оцифрування архівних документів; 3) недостатня кваліфікація архівних працівників для роботи з сучасними технологіями; 4) проблеми збереження цифрових даних.

Список використаних джерел

1. Василенко Д. П., Бутко Л. В. Пріоритетні напрями цифровізації архівної справи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 4. С. 32–38. URL: <https://journals.urau.ua/bdi/article/view/249322>
2. Кільяченко О. М. Інформатизація архівної справи в Україні: досягнення та перспективи : кваліфікаційна робота. Луцьк, 2024. 84 с.
3. Ковтанюк Ю. С., Кузнєцов О. Ю. Використання штучного інтелекту в діяльності архівів, бібліотек і музеїв. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір* : міжнар. наук. конф. (2024). URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/2269>
4. Котов К. Р. Застосування блокчейн-технологій у формуванні безпеки електронного документообігу. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/14956-Текст статті-29759-1-10-20240214-1.pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/14956-Текст%20статті-29759-1-10-20240214-1.pdf)
5. Курило В. Г. Нормативно-правове регулювання процесів оцифрування архівних документів: порівняльний аналіз українського та міжнародного досвіду. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2025. Вип. 67. С. 232–248.
6. Решітко С. І. Застосування інформаційних технологій у практичній роботі архівних установ : кваліфікаційна робота. Тернопіль, 2021. 73 с.
7. Шологон Л. І. Інформатизація архівної справи в Україні (на прикладі Державного архіву Івано-Франківської області). *Вісник гуманітарних наук*. 2025. № 10 (2025). URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17088155>
8. Юрчак Е. В. Новітні технології та практики при формуванні електронних архівів. *Науково-інноваційний розвиток агровиробництва як запорука продовольчої безпеки України: вчора, сьогодні, завтра* : матеріали VII наук.-практ. конф., м. Київ, 16–17 квіт. 2025 р. / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки, Ін-т с.г. Степу НААН. Вінниця : НІЛАН-ЛТД, 2025. С. 91–94.